

them, because of various factors, and failed to provide effective criminal law protection of land resources, which eventually became one of the decisive factors of nation defeated Ukrainian forces in the struggle for power in Ukraine.

Keywords: *land, ownership, proprietary, criminal liability.*

УДК 343.97

А.С. Петрова

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

У статті здійснено наукове дослідження сутності корупції як соціально-правового явища. Комплексно розглянуто корупцію як багатоаспектне соціальне явище, що є своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних та інших соціальних явищ і процесів, які мають місце у суспільстві та державі, і є результатом недосконалого функціонування державних та суспільних інститутів, закономірною реакцією членів суспільства на вади суспільного розвитку. Розкрито зміст корупції як соціального явища, пов'язаного із внутрішнім світом чиновників, які переходять межу моральності на деякий час або залишаються за цією межею назавжди. Проаналізовано корупцію як певну систему, особливу інфраструктуру повсякденних взаємовідносин, до якої входять представники всіх органів влади. Сформульовано позицію автора щодо визначення корупції як соціального явища, що охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень для задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

Ключові слова: *корупція, влада, чиновник, злочин, хабар, неправомірна вигода.*

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ століття світова спільнота визнала, що корупція є глобальною проблемою кожної країни, а в Україні вона стала однією із загроз національної безпеки та демократичного розвитку держави. Для активної та дієвої боротьби з корупцією й повного її викорінення зі суспільного життя українців існує нагальна потреба в з'ясуванні сутності корупції, її історії, основних ознак та характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених-юристів питання корупції досліджувалися в працях В.О. Глушкова, О.О. Дудорова, В.П. Корж, М.І. Мельника, Л.М. Москвич, І.В. Назарова, А.І. Редьки та інших, проте значна поширеність її проявів на всіх рівнях життєдіяльності держави й суспільства безумовно свідчить про необхідність активізації роботи з подолання її причин та наслідків. Важливість комплексного підходу, усебічного врахування як правових, так і суміжних соціальних чинників на шляху протидії корупції обумовили актуальність представленої праці.

Формування цілей. Метою наукової статті є дослідження корупції як соціально-правового феномена.

Виклад основного матеріалу. Проблеми корупції, що історично хвилювали політиків, державних діячів, учених різних галузей знань, були та й є у центрі уваги країн, незалежно від того, до якого періоду чи суспільної формації вона не належала б. Боротьба з корупцією супроводжувала всю історію людства. Її історія як соціального явища бере свій початок у глибокій давнині [16, с. 4].

У Стародавній Греції в IV-V століттях до нашої ери прояви корупції мали побутовий характер і проявлялись як «псування їжі та питної води» [5, с. 5]. У релігійному трактаті – Новий заповіт – жадібність та хтивість згадувалися як зле, що походить від людини [16, с. 5]. Про корупцію як про «порчу» писали ще давні філософи, а Платон та Аристотель визначили це явище як політичне. Будда застерігав, що коли правитель шукає вигоди, то це призведе до того, що буде перекручена сутність суспільних відносин, будуть ігноруватися принципи справедливості [9, с. 10]. Першу ж антикорупційну заповідь дав Господь через Мойсея, який записав те, що почув із неба: «Дарів не приймай, бо дари сліпими роблять зрячих і перекручують справу правих» (Ісх. 23:8) [11, с. 54].

У Російській імперії основою корупції була система так званого місництва, в умовах якої більшість державних урядовців не отримували грошових вишлат, а жили за рахунок відвідувачів. На посади призначалися чиновники відносно до ієрархії боярських прізвищ без урахування їхніх особистих якостей. Прізвище особи створювалося предками й передавалося через покоління, що автоматично призводило до утворення замкнутого родового прошарку населення. Усе це сприяло поширенню корупції у вигляді давання певної плати – хабаря [5, с. 6]. Хоча на сьогодні на законодавчому рівні в Україні такого терміна як хабар не існує, а в Кримінальному кодексі вживається поняття «неправомірна вигода», на побутовому рівні він все одно є часто вживаним, крім того, він закріплений у законодавствах багатьох іноземних держав. Хабар – гроші або речі, що даються службовій особі як підкуп, плата за злочинні, незаконні дії в інтересах того, хто їх дає. У перекладі з тюркської «хабар» – це здобич. Звідси «хабарник» – добувач, а «хабарництво» – добування. Воно було основним заняттям варягів, які полювали за здобиччю берегами Дніпра, Чорного та Середземного морів, печенігів, половців, монголо-татар. Безкінченні братовбивчі міжусобні війни руських князів – теж наслідок однієї причини: бажання владної верхівки панувати, а відтак мати дедалі більше здобичі. Взяти якомога більше – ось рушійна сила, мотивація всієї політичної історії України. Слово «взятка» в російську мову прийшло зі староруської мови Київської Русі й звідти перекочувало до побутової української мови. Воно походить від слова «взяток». Так тоді називали медозбір – періодичний (за день, місяць, сезон) збір бджолами меду,

нектару [3, с. 85]. Так само з давніх часів ті, хто мали силу, можливість, а дуже часто й повноваження, збирали взятки, тобто данину (тепер – податки) з тих, хто цих сил, можливостей і повноважень не мав. Таким чином, державні мужи, чиновники, як і завойовники, періодично займалися поборами із залежного від держави люду.

Із часів Київської Русі, у періоди козаччини, Руїни, української революції 1917–1920 рр. корупція роз'їла всі сфери життя та управління. Мабуть, це одна з причин того, що Українська держава утверджується з такими труднощами. Усе тому, що ані ми, ані наші предки не врахували уроки історії щодо цього згубного явища.

Перейдемо до етимології слова «корупція». Воно походить від сполучення латинських слів *correi* та *rumpere*: *correi* – обов'язкова причетність декількох представників однієї із сторін до однієї справи, а *rumpere* – порушувати, ломати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін – *corruptere* [2], що означає участь у діяльності декількох (не менше двох) осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні», «пошкодженні» нормального розвитку судового процесу або процесу керування справами суспільства [15]. Це діяльність осіб, уповноважених на виконання державних функцій, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, тобто пряме використання посадовими особами свого службового становища з метою особистого збагачення [3, с. 457].

Термін «корупція» на вітчизняних теренах набув активного вжитку лише наприкінці 80-х років ХХ століття і на сьогодні є найбільш уживаним у науці та публіцистичній літературі. Тривалий час панували думки, що корупція – явище, притаманне винятково капіталістичним країнам. Ще зовсім недавно в словниках можна було прочитати тільки таке тлумачення поняття «корупція» – «... у буржуазних країнах: підкуп хабарями, продажність посадових осіб, політичних діячів» [10, с. 35], явище «... характерне для буржуазної держави й суспільства (підкуп чиновників і суспільно-політичних діячів, хабарництво)...» [14, с. 154]. Явище корупції вважалося нетиповим для радянського суспільства й будь-які його прояви розглядалися винятково з позиції порушення соціалістичної законності окремими чиновниками державного апарату. Не дивно, що цього терміна немає в багатьох словниках і енциклопедіях радянського періоду, чого, звісно, не можна стверджувати про сьогоденні реалії, що не є незвичним, оскільки корупція – це негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для українського соціуму. Насамперед руйнівна дія корупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, руйнуванні моральних основ суспільства, зрошуванні корумпованої частини публічних службовців із тіншовими

кримінальними колами, небезпеки розвитку псевдогромадянських соціальних відносин. Соціальні аспекти корупції проявляються в політичній, економічній, культурній та інших сферах життєдіяльності українського суспільства в масштабах, близьких до критичного показника. Вплив корупції на адміністративне й соціальне середовище державних службовців, трансформацію їх моральних норм і цінностей, корпоративну культуру державної служби на сьогодні дуже значний.

Так, аналіз використання терміна «корупція» в сучасній вітчизняній літературі свідчить, що вчені висловлюють надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті цього явища. При цьому інколи подаються не лише надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одного. Інший недолік значної кількості визначень корупції в тому, що зазвичай як суб'єкт корупційних дій розглядається лише особа, наділена державною владою – чиновник. Не враховується роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної (заздалегідь прорахованої) вигоди пропонує отримання неправомірної вигоди, розуміючи, що подібні дії та їх результат позазаконні, мають негативні наслідки.

Так, великий тлумачний словник української мови трактує корупцію як «діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямованих на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; підкупність, продажність урядовців і громадських діячів» [3, с. 85].

І. Жданов, наприклад, виділяє такі основні підходи до розуміння корупції: а) корупція розуміється як підкуп-продажність державних службовців; б) корупція розглядається як зловживання владою або посадовим становищем, здійснене з певних особистих інтересів; в) корупцію розуміють як використання посадових повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу або інтересів третіх осіб; г) корупція розглядається як елемент (ознака) організованої злочинності.

На думку М.І. Мельника: «Корупція – не просто соціальне, але й психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людьми, їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя» [8, с. 11].

Слушно зауважив М.Н. Серьогін, що «корупція, як широко відоме соціальне явище, бере початок із зародження державності й відображає суперечність між недостатністю ресурсів до задоволення власних потреб і прагненням деяких посадових осіб використати власне становище з метою більш повного задоволення особистих потреб та потреб найближчого оточення» [13, с. 3].

Цікаву думку висловив Ю.М. Антонян, який визначає корупцію як будь-які дії особи, яка завдяки своєму службовому становищу має необхідні можливості на користь того, хто незаконно оплатив таку дію. При цьому самі дії можуть бути цілком законними [1].

Явище «корупція» багатогранне й складне, тому при намаганні дати їй визначення науковці навіть вдаються до різноманітних мовних забарвлень алегоріями та метафорами, щоб допомогти зрозуміти її сутність пересічним громадянам. Так, наприклад, О.І. Кирпічніков порівнює це явище з корозією, стверджуючи, що «корупція – це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат і роз'їдає моральні підвалини суспільства» [6, с. 17].

Доктринальні розробки вітчизняних учених знайшли своє відображення в діяльності національного законодавця, який у Законі України «Про запобігання корупції» закріпив: «корупція - використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [4].

Підсумовуючи дослідження щодо з'ясування сутності корупції, можна дійти висновку, що її необхідно розглядати комплексно як багатоаспектне соціальне явище, що є:

- своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних та інших соціальних явищ і процесів, що мають місце в суспільстві та державі, і є результатом недосконалого функціонування державних та суспільних інститутів, закономірною реакцією членів суспільства на вади суспільного розвитку;

- психологічним явищем, пов'язаним із внутрішнім світом чиновників, які переходять межу моральності на деякий час або залишаються за цією межею назавжди;

- певною системою, особливою інфраструктурою повсякденних взаємовідносин, до якої входять представники всіх органів влади [12].

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що одним із найвлучніших визначень корупції є те, яке визнає її як соціальне явище, що охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних із неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування [7, с. 24].

Використані джерела:

1. Антонян Ю. М. Типология коррупции и коррупционного поведения / Ю. М. Антонян // Социол. коррупшии. – М.: Прогресс, 2003. – 247 с.
2. Бартошек М. Римське право. Поняття. Терміни. Визначення / М. Бартошек. – М. : ЮЛ, 1989. – 448 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь, 2003. – 1427 с.
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. - № 49. - Ст. 3186.
5. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 187 с.
6. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России / А. И. Кирпичников. – СПб. : Логос, 1997. – 243 с.
7. Корнієнко М. В. Курс кримінології: Особлива частина / М. В. Корнієнко – К., 2001. – 480 с.
8. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія / Мельник М. І. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
9. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії / Є. В. Невмержицький. – К., 2008. – 368 с.
10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова – М. : Рус. яз., 1965. – 797 с.
11. Омельченко С. В. Корупція з точки зору різних культур світу / С. В. Омельченко // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 3. – С. 54–57.
12. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи : монографія / О. Я. Прохоренко. – К. : НАДУ, 2005. – 166 с.
13. Серьогін С.М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія / С. М. Серьогін. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. – 456 с.
14. Советский энциклопедический словарь/ гл. ред. А. М. Прохоров – М. : Прогресс, 1987. – 987 с.
15. Темнов Є. І. Корупція. Походження сучасного поняття / Темнов Є. І. // Актуальні проблеми теорії і практики боротьби з організованою злочинністю в Росії. – М., 1994. – 242 с.
16. Уткин В. А. Противодействие коррупции и формирование антикоррупционного поведения : лекция / В. А. Уткин. – М. : Издательство «Щит-М», 2010. – 60 с.

Петрова А.С. Коррупция как социально-правовой феномен

В статье проведено научное исследование сущности коррупции как социально-правового явления. Коррупция комплексно рассмотрена как многоаспектное социальное явление, являющееся своеобразным отражением политических, экономических, идеологических и других социальных явлений и процессов, которые имеют место в обществе и государстве, а также является результатом несовершенного функционирования государственных и обще-

ственных институтов, закономерной реакцией членов общества на пороки общественного развития. Раскрыто содержание коррупции как психологического явления, связанного с внутренним миром чиновников, которые переходят грань нравственности на некоторое время или остаются за этой чертой навсегда. Коррупция проанализирована как система, особая инфраструктура повседневных взаимоотношений, в которую входят представители всех органов власти. Сформулирована позиция автора относительно определения коррупции как социального явления, которое охватывает всю совокупность деяний, связанных с неправомерным использованием лицами предоставленной им власти и должностных полномочий с целью удовлетворения личных интересов или интересов третьих лиц, а также других правонарушений, создающих условия для совершения коррупционных деяний или их сокрытие.

Ключевые слова: *коррупция, власть, чиновник, преступление, взятка, неправомерная выгода.*

Petrova A.C. Corruption as a socio-legal phenomenon.

The paper conducted a scientific study of the nature of corruption as a socio-legal phenomenon. Corruption is considered as a multidimensional social phenomenon, which is a kind of reflection of the political, economic, ideological, and other social phenomena and processes that take place in society and the state, and is the result of the poor performance of state and institutions, natural reaction of the members of the society on the evils of social development.

Was the content of corruption as a psychological phenomenon associated with the inner world of officials who cross the line of morality for a while or stay below this threshold forever.

Attention is drawn to the shortcomings of a significant number of definitions of corruption, which consists in the fact that, usually, the subject of corruption is considered only a person vested with public authority – the official. Not taken into account the role of the other party, which often voluntarily for a specific pre-calculated benefits offers taking undue advantage, knowing that such actions and their result is illegal, have negative consequences.

Corruption is analyzed as a system, a special infrastructure of everyday relationships, which includes representatives of all authorities.

Attention was drawn that the phenomenon of corruption is considered non-typical for Soviet society and that any violence was viewed solely from the perspective of violations of socialist legality by individual government officials.

Formulates the author's position on the definition of corruption as a social phenomenon that encompasses the totality of the acts related to the unlawful use by individuals provided the authorities and officials authority to satisfy personal interests or interests of third parties, as well as other offenses that create conditions for committing acts of corruption or its concealment.

Key words: *corruption, power, official, crime, bribe, improper benefit.*